

ДЫЯЛЕКТЫ БЕЛАРУСКОЙ МОВЫ ЯК АБ'ЕКТ ВЫВУЧЭННЯ Ў КУРСЕ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА. КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ»

Тарайковіч А.А., Шафар Я.А.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Албут А.А. – ст. выкладчык

Паказана актуальнасць разгляду тэрытарыяльных дыялектаў ва ўніверсітэцкім курсе беларускай мовы, калі ў навучэнцаў выпрацоўваецца стратэгічнае, сістэмнае мысленне.

Вядомы афарызм Змітрака Бядулі: «Не саромся, беларус, гаманіць па-свойму – на роднай мове бацькоў і дзядоў сваіх. Шануй сваю мову, і ўсё роднае – гэта спадчына дзядоў і вялікі нацыянальны скарб». Так, ад пачатку нашага навукавага і выхавання, з дзяцінства, выхоўваюць любоў і павагу да беларускай мовы. Але ці не замацаваўся ў нашай свядомасці стэрэатып пра мову як нацыянальны скарб, але толькі ў дачыненні да яе літаратурнага варыянта?

Беларуская мова прыгожая і незвычайная. Колькі цудоўных твораў напісана на ёй. Беларускай мовай нельга не захапляцца, бо з дапамогай яе можна перадаць усю прыгажосць навакольнага свету, а таксама і глыбіні ўнутранага свету чалавека. На працягу стагоддзяў беларуская мова змянялася, развівалася, ўдасканальвалася. Але, як гаворыцца, дасканаласць нібы гарызонт: не дасягнеш. Яшчэ многія пакаленні будуць дапаўняць, развіваць мову. Самае галоўнае – гэта захаваць родную мову, не даць ёй памерці. І не абкрадаць сябе. Бо за шанаваннем сёння гарадской, элітарызаванай беларускай мовы ці не дарэмна прымхліва ставімся да мовы вёскі, згадваючы прыкрае слова «трасянка»? А вось навуковае слова «дыялекты» застаецца жыць у разумных кнігах і не згадваецца пры сустрэчы з прыкладамі жывога мясцовага маўлення.

Што ж такое дыялекты? Дыялектам называюць гутарковы варыянт пэўнай мовы, якім карыстаецца абмежаваная колькасць людзей у пастаянных жывых зносінах між сабой [1]. У наш час тэрытарыяльныя дыялекты не толькі не ўтвараюцца, а знікаюць, страчваюцца мясцовыя асаблівасці, самабытнасць, вяскковы каларыт. Тым не менш дыялекты яшчэ жывуць. Яны – апора і аснова нацыянальнай мовы. Гэта – моўныя сродкі, выпрацаваныя і адшліфаваныя на працягу стагоддзяў нашымі папярэднікамі. Для нацыянальнай мовы – яны скарбніца, якую мы павінны захоўваць і берагчы. У многіх краінах свету дыялекты ахоўваюцца як нацыянальнае багацце. На дыялектах друкуецца фальклор, ствараецца літаратура, у школах вучаць, як карыстацца імі. На некаторых дыялектах мастацкая літаратура існуе стагоддзі (тады мы можам гаварыць не проста пра дыялект, але і пра мікрамову).

Якая ж практычная каштоўнасць ў дыялектаў? Па-першае, чым больш мы пазнаём дыялектаў, тым глыбей мы можам пазнаць нашу родную мову і яе гісторыю. Па-другое, выкарыстанне дыялектызмаў узбагачае літаратурную мову, папаўняе яе слоўніковы запас. Зыходзячы з вышэйсказанага, зразумела: дыялекты – гэта наша скарбніца, якую нам неабходна захаваць і зберагчы. Магчыма, для кагосьці будзе адкрыццём, што беларуская мова сапраўды вельмі багатая. Калі ў літаратурнай мове налічваецца каля 250–500 тысяч слоў, то ў дыялектнай – каля двух мільёнаў [2]. Таму можна сказаць, што важным складнікам беларускай мовы з'яўляюцца дыялекты. Цікавы той факт, што часам навукоўцы фіксуюць дыялектныя адрозненні не толькі суседніх вёсак, але і нават гаворкі розных канцоў адной вёскі.

Думаецца, ўніверсітэцкі курс «Беларуская мова. Культура маўлення» можа дазволіць актуалізаваць занябанае ў рэчаіснасці паняцце тэрытарыяльных дыялектаў. Па-першае, курс прадугледжвае знаёмства з гісторыяй аб'екта вывучэння. Але пачынаць варта з канкрэтызацыі аб'екта: што такое беларуская мова? Беларускай мова = беларуская літаратурная + дыялекты. Вернемся да гістарычнага аспекту. Чаму сёння ў беларускай літаратурнай мове пашыраны фанетычны прынцып правапісу, як сфарміравалася сучасная беларуская літаратурная мова? Тут мы згадваем пра мясцовыя гаворкі, калі пачынальнікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы пісалі так, як прынята было гаварыць у іх асяроддзі, мясцовасці.

Па-другое, культура маўлення прадугледжвае разуменне сутнасці моўнай нормы, шляхоў яе фарміравання. І тут важна адзначыць: дыялект – мова, гэта з'ява сістэменная, у дыялектаў ёсць нормы (у адрозненні ад той жа «трасянка»). Дыялектная норма (яна вынік стыхійнай самаарганізацыі, адлюстроўвае традыцыю слоўваўжывання на аснове інтуітыўнага ўяўлення пра прымальнае, дапушчальнае) няздатная выконваць ахоўную функцыю, характарызуецца пранікальнасцю, што непазбежна прыводзіць да нівеліравання дыялектаў пры распаўсюджанасці літаратурнай мовы [3]. А што чакае беларускую літаратурную мову пры дэстабілізацыі моўнай нормы? Сумная і наглядная мадэль – нашы дыялекты.

Па-трэцяе, разбіраючы прычыны маўленчых памылак, з'яву інтэрферэнцыі, варта згадаць, што дыялекты таксама ў гэтым удзельнічаюць. Будзе празмерна рэдукцыянісцкім падыходам бачыць у

56-я Научная Конференция Аспирантов, Магистрантов и Студентов БГУИР, Минск, 2020

прыкладах жывога маўлення горада ці вёскі толькі сумесь рускай ды беларускай мовы. Нават першапачатковая прырода самой «трасянкi» – няўдалы пераход ад беларускай дыялектнай мовы да рускай літаратурнай [4]. А вось змешанае маўленне сёння ў нас часцяком нараджаецца пры пераходзе з рускай гутаркова-літаратурнай мовы на беларускую літаратурную.

Дыялекты – тое, што робіць нас адметнымі, што паказвае глыбiню і разнастайнасць беларускай мовы. Мова не закрытая самадастатковая сістэма. На занятках па мове, тым больш ва ўніверсітэце, мы не столькі кансервуем свае веды моўных норм, пэўных адзінак, правіл, колькі вучымся разумець мову як сістэму, вучымся ацэньваць, класіфікаваць маўленчую рэчаіснасць, у якой існуюць і ў якой пакуль ёсць месца дыялектам.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Крывіцкі, А.А. Дыялекталогія беларускай мовы / А.А. Крывіцкі. – Мінск : Вышэйшая школа, 2003. – 293 с.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
3. Шкраба, І.Р. Варыянтнасць у сучаснай беларускай мове / І.Р. Шкраба. – Мінск : Асар. – 239 с.
4. Цыхун, Г.А. Крэалізаваны прадукт : трасянка як аб'ект лінгвістычнага даследавання / Г.А. Цыхун // Часопіс перакладной літаратуры “ПрайдзіСвет” [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://prajdzisvet.org/mova/12-krealizavany-pradukt-trasianka-jak-abiekt-linhvistychnaha-dasliedavannia.html>. – Дата доступу : 04.12.2019.